

MELLÉKLET MAGYAR HÍRLAP

Természetvédelem

Itt a tavasz. Mindannyian fokozott érdeklődéssel fordulunk a természet felé. Tőle várunk felüdülést, szépséget, egészséget. S tele vagyunk különleges kívánságokkal. Turista, horgász, vadász, kiránduló, kiskertbarát szeretné megkapni a természettől mindazt, amit magának és családjának kíván.

Jogos kívánság. Am jogos a kérdés is: mi mit adunk cserébe a természetnek? Mit teszünk az ellen, hogy még a szükséges és hasznos tevékenységeink is folyamatosan rongálják a környezetünket, nem is szólva az oktalan vagy éppen barbár pusztításokról.

A kártevőket egyértelműen elítéljük. A közönyösökkel szemben semlegesek vagyunk. A tájékoztatást sem tartjuk hibának. Sok szó esik a környezetvédelemről, mégis kevesen tudják, hogy ezen belül mit jelent a természetvédelem; mely állami szervek milyen feladatokat látnak el, milyen társadalmi összefogásra van szükség. Pedig már az egyszerű önzés is azt diktálja, hogy az említett ismereteket az általános műveltség részének tekintsük, követelményeit megtartsuk, gyermekeink szemléletébe is beültessük. Ehhez szeretnénk hozzájárulni a természetvédelem alapvető fogalmainak, jogi rendjének, szervezetének ismertetésével.

A TERMÉSZETVÉDELEM SZÜKSÉGESSÉGE

Az ember és a természet kapcsolata folytonosan változik. Megítélésében azonban valamiképp mindig kettősség, kétarcúság mutatkozik. Egyfelől a természet szépségeinek értékelése, nagyrabecsülése, másfelől értékeinek kíméletlen kiaknázása folyik. Mindkettő egyaránt stabil emberi tulajdonságnak tűnik. A környezetvédelem viszonylag új keletű gondolata a kíméletlen kiaknázást szelídíti ésszerűre. A természetvédelem pedig a természet meghatározott szabad, vagy vadon részeinek megbecsülését és konzerváló megóvását teszi általánossá.

Az emberiség létezésétől kezdve alakítja, változtatja a természetet. Elsősorban azért, hogy azt mindinkább a maga szolgálatába állítsa. Évezredekken keresztül az ember a természet meghódítására, legyőzésére törekedett, hogy önállósítani tudja magát. E beavatkozások később sok esetben a természet pusztításának bizonyultak. A múlt század elejétől — a mindinkább kiteljesedő társadalmi és technikai haladás nyomán — világviszonylatban is jellemzővé vált a civilizált területek növekedése, ezeknek a területeknek a mind lényegesebb átalakítása, a vadon természeti környezet eltűnése, illetőleg az ilyennek tekinthető területek monoton csökkenése. Az emberiség — a jobb életfeltételek megteremtése érdekében — egész kontinensek arculatát változtatta meg. Kiirtotta az erdőket, mezőgazdasági művelés alá vonta a földeket, szabályozta a folyókat, lecsapolta a mocsarakat stb.; a szabad természet jelentékeny része civilizált területté változott. Az így hasznosított terület egyre nagyobb mértékben különbözik a szabad természettől. Nem magát szabályozza, hanem a gépesített és a gyártott szereket alkalmazó mezőgazdaság korában naggyűzemszerűvé vált. A természetes környezetet mindinkább mesterséges — üzemszerűen fönntartott mezőgazdasági területekből álló, településekkel telehintett, utakkal, vasutakkal, távvezetékekkel átszabdalt — táj váltja föl.

A természet életébe, önszabályozó rendszerébe való emberi beavatkozás sok hasznos, sőt az emberiség számára nélkülözhetetlen eredményt hozott. Ezek árnyékában azonban áthatatlanul — s mind gyakrabban — felbukkantak a káros következmények is. A Földön az utóbbi háromszáz évben több mint 200 emlősállat- és madárfaj halt ki. Ez a folyamat egyre gyorsul: a legutóbbi száz évben évenként egy, az utóbbi ötven év-

ben pedig évenként átlagosan másfél faj tűnt el végérvényesen, s további ötszázötven emlős- és madárfaj fenyeget a teljes kipusztulás.

A természet pusztulása, a vadon természet visszatorzulása már a múlt században nemcsak felismerhetővé vált, hanem bizonyos oltalmi intézkedéseket is szükségessé tett. Ezeknek az intézkedéseknek a lényege egyfelől bizonyos fajok pusztításának a megtiltása, másfelől meghatározott területek, rezervátumok természetes állapotukban való fönntartása volt. A céltudatos, állami intézkedésekkel is alátámasztott természetvédelem kialakítását 1872-től számítjuk. Ekkor hozták létre a világ első nemzeti parkját, az Amerikai Egyesült Államokban levő Yellowstone Parkot. Azóta a világon 1200-nál több nemzeti parkot, illetőleg azzal azonos elbírálás alá tartozó más természetvédelmi területet jelöltek ki.

A tudományosan megalapozott, államilag szervezett természetvédelem célja nem a társadalmi és technikai fejlődés megállítása, befagyasztása. Még kevésbé célja őskori állapotok rekonstruálása. Naiv illúzió volna azt föltételezni, hogy az emberiség számának rohamos növekedése, a mezőgazdaság kemizálása és iparszerű fejlesztése, a növekvő mértékű urbanizáció, a közlekedés és szállítás fejlődése nem fogja globális mértékben tovább rontani bizonyos növény- és állatfajok létfeltételeit. Technikaellenes előítéletek alapján a társadalom tevékenysége nem redukálható úgy, hogy lemondjunk a természetbe való beavatkozásról, mintegy visszatérve a természethez. Nem kétséges azonban az, hogy helyesen megválasztott és következetesen megvalósított természetvédelmi intézkedésekkel meg lehet és meg kell akadályozni a természeti értékek elpusztulását, s meg lehet előzni a veszélyeztetett fajok teljes kipusztulását.

MAGYAR TERMÉSZETVÉDELEM

A természet károsodása hazánkat is érinti. Az ország területéről 1850 óta közel harminc növényfaj pusztult ki, illetőleg tűnt el eddig ismert termőhelyeiről. Eredményes védelem nélkül legalább ilyen számú állatfaj kipusztulásával kellene számolni. A természet védelmére olyan neves tudósok hívták föl a figyelmet, mint pl. Herman Ottó, Kaán Károly. A hazai természetvédelem közel százéves múltja tekinthet vissza. E tevékenységet az 1879-ben alkotott első erdőtvény alapozta meg, majd további jogszabályok megalkotá-

sára került sor, amelyek meghatározott madárfajok védelméről rendelkeztek.

Hazánk első általános, átfogó jellegű természetvédelmi törvénye az erdőkről és a természetvédelemről szóló 1935. évi IV. törvény volt, amelynek rendelkezései sok tekintetben még ma sem túlhaladott ökológiai szemlélet tükröztek. A maga idején igen korszerű előírásai 1961-ig voltak érvényben. A törvény a természetvédelem országos irányítását a földművelésügyi miniszterre bízta. A miniszter természetvédelmi tanácsadó szerveként pedig az Országos Természetvédelmi Tanácsot hozta létre. E tanács javaslata alapján a földművelésügyi miniszter természetvédelmi területeket, illetőleg tájvédelmi körzeteket létesíthetett. Az első magyar természetvédelmi terület a debreceni Nagyerdő egyik része volt, amelyet 1939-ben nyilvánítottak védetté. A felszabadulásig tájvédelmi körzet létesítésére nem került sor, azonban 219 természetvédelmi területet jelöltek ki 2844 hektár összterülettel.

A felszabadulás után a természetvédelmi munka 1950-ben kezdett kibontakozni. 1950-től 1961-ig — a természetvédelem új jogi szabályozásának kidolgozásáig — 135 természeti értéket nyilvánítottak védetté tizezer hektár összterülettel. Az 1961-ben megalkotott természetvédelmi törvényerejű rendelet átszervezte a természetvédelem irányítását. Önálló országos hatáskörű szervként létrehozta az Országos Természetvédelmi Hivatalt. A természetvédelem helyi feladatainak ellátását pedig a megyei tanácsi mezőgazdasági és élelmiszerügyi feladatokat ellátó szakigazgatási szervek hatáskörébe utalta. Ez a jogszabály huzamosabb időn keresztül megfelelő keretet biztosított a természetvédelmi tevékenység számára és elősegítette értékeink megóvását. A magyar természetvédelem jelentős eredményeket ért el. Oltalom alá került csaknem valamennyi vadon élő madárfaj, és számos ritka vagy veszélyeztetett egyéb gerinces állatfaj. Jelentős intézkedések szolgálták a kipusztulással fenyegetett fajok élőhelyeinek védelmét is. 1972-ben létesült a Hortobágyi Nemzeti Park, 1974-ben a Kiskunsági Nemzeti Park, 1976-ban a Bükk Nemzeti Park, összesen 121 403 hektár területen. Számos más terület védetté nyilvánítására is sor került; a természetvédelem alatt álló területek kiterjedése 1980 végén elérte a 430 000 hektárt.

A természetvédelmi munkát az 1970-es évek elejétől előmozdította a hazai környezetvédelem intézményes kialakulása. Ez a sokoldalú rendezés kedvezőbb feltételeket biztosított a természet megóvásához, ugyanakkor a természetvédelmet — önálló szakfeladatként — egy nagyobb egységbe, a környezetvédelem egységes rendszerébe integrálta. Ennek megfelelően alakult a szervezet és a hatáskör ezen a területen; 1977-től mind a környezetvédelmet, mind annak egyik önálló szakterületét, szektorát a természetvédelmet egyetlen országos hatáskörű szerv irányítja: az *Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal*.

Természetvédelmünk krónikájának végül kiemelkedő ténye az 1982-ben megalkotott új természetvédelmi törvényerejű rendelet, s az ahhoz tartozó új szabályozás. A továbbiakban épp ennek a részletesebb bemutatására kerül sor.

A VÁROSLAKÓ EMBER

Sokan úgy vélik — talán az eddigi áttekintés is sugallja —, hogy a természetvédelem dolga megoldott: a védelemmel arra hivatott szervezet foglalkozik, az intézkedések sokoldalúak, átgondoltak, a védelem alatt álló területek kiterjedése sokszorosan — valóban nagyságrenddel — meghaladja a 35–40 évvel ezelőttil. Itt tehát minden rendben van, az állampolgárnak nem szükséges ezzel foglalkoznia. Nyugodtan közömbös is maradhat.

Természetvédelmünk különösen az utóbbi 20 évben valóban sokat fejlődött, ám az ezzel való közömbös elégedettség súlyos szemléletbeli hiba.

A természetvédelem eredményes megvalósítása ténylegesen egyre nehezebb feladat. Az eredmények többféleképp értelmezhetők. Például a védett területek növekedése nemcsak azt mutatja, hogy alapos oltalmi munka folyik, de azt is, hogy a természeti értékek védelme egyre inkább csakis így oldható meg; hogy a védetté nyilvánításra egyre nagyobb szükség van.

Hasonló a helyzet az állat- és növényfajok védetté nyilvánításával is: a védett fajok számának növekedése egyúttal a veszélyeztetett fajok számának a növekedését jelenti. Az újabb iparágak kifejlődése, a mezőgazdasági termelésben az iparszerű technológiák bevezetése, a vegyi és más szerek széles körű alkalmazása újabb és újabb feladatok elé állítja a természetvédelmet, s újabb módszereket is igényel. A termelési feltételekkel változnak a természeti feltételek is. Lényegében ez tette indokolttá a természetvédelem 1982-es újraszabályozását. Ehhez járult az is, hogy a lakosság tudati feltételei is változtak, egyszerűen azon az alapon, hogy általában milyen az embernek a természettel való kapcsolata.

Bizonyos szempontból a természet védelmét szolgáló modern előírások, szabályok érvényesítése a társadalom önkorlátozása. Végül soron az egész társadalom érdekét szolgáló *ésszerű önkorlátozás*, amelynek megtartása az egyes emberek felelős tudatosságának a kérdése. Így ebben az egész lakosság együttműködő készségére számítani kell. Napjainkra azonban nemcsak a természet állapota változott meg például a száz évvel ezelőtthez képest, de az emberek körülményei is. Vagyis másfajta az ember és a természet kapcsolata.

Magyarországon jelenleg száz ember közül hozzávetőlegesen három él külterületen; a többi városban vagy községben. A városiakok száma meghaladja a községi népességet. Az emberek nagy része nemcsak, hogy településeken lakik, de ott is éli le az életét; házak, utak, közlekedési eszközök, gépek között, vagyis *mesterségesen kialakított környezetben*. Ehhez idomulnak a viselkedési formák, a fogyasztói szokások, az életmód, talán még a gondolkodás is. Az emberhez közvetlenül hozzátartozó környezet így elsősorban nem a természeti táj, hanem a város és a falu.

Az, hogy ez így van, önmagában természetesen nem baj. A városiasodás: tény. Épített környezetünkben mozgunk otthonosan, s ami nem szorosan ahhoz tartozik — talán itt a probléma kezdete — mindinkább *kívül is reked* azon. Közismert, hogy az iskolás gyermekek közül sokan a háziállatokat — lovat, tehenet, kecskét — is csak képekről meg a televízióból ismerik. A városi óvodások húsz-harminc autótípust játszva fölismernek; ugyanakkor jó, ha hét-nyolc vadon élő madarat meg tudnak különböztetni egymástól. Okkal föltelemezhető, hogy ebben szüleik sem sokkal jártasabbak.

A városi életformában a szabad természet mindinkább a pihenés, a kikapcsolódás, a szabadidő eltöltésének a fogalmával társul. A természet így például a kirándulások színhelye, vagy olyan valami, amiből hétvégi telket hasít ki az ember, hogy — a természet iránti sóvárgása és nosztalgiaja eredményeképp — azt is mielőbb épített környezete képére alakíthassa. S a természetszeretet csalhatatlan, jelének fölfogott kirándulások is nem egy esetben inkább azt mutatják, hogy az ember mennyire birtokába akar venni mindent, akár átmenetileg és céltalanul is. Az efféle „szeretet” leginkább a jó étel szeretete emlékeztet, amit azzal fejezünk ki, hogy azt jóízűen elfogyasztjuk.

Úgy tűnik, hogy a városiasodással *eltávolodtunk a természettől* — gondolkodásunkban is —, nem részesei, csak fogyasztó hasznélvezői vagyunk. Kirándulóká, idegenekké váltunk abban, s többnyire nem is tudjuk értelmesen élvezni sem. A felüdülés, a kikapcsolódás iránti igény elvezet ugyan a szabad természet iránti igényhez, ám a természet maga — tudatlanságból, nemtörődömségből, kultúrátlaniságból — sokunk számára valamiképp közömbös marad. *Nem a jó szándék hiányzik*, hanem a megértés, az ismeret. A természetvédelem új jogi szabályozása ezért gondoskodik arról is, hogy célkitűzéseit az állampolgárok megismerjék, hogy megnyerje a lakosság együttműködését a természetvédelem ügyének.

A jogi szabályozás — különösen, ha jórészt korlátozásokból, meg abból áll, hogy mit nem szabad tenni — tilalomfák erdejének hat. Ráadásul a védett természeti területeken a főbb korlátozó rendelkezéseket — a szabályoknak megfelelően — ki is kell függeszteni. A tilalomfák eredjétől nem látjuk az erdőt? Szó sem lehet róla. Ezekben a szabályokban az *ésszerű önkorlátozást* szükséges felismerni, a természetvédelmi

értékek megóvásának *rendjét*. A természetvédelmi hatóságok nem a maguk számára, hanem a jelen és a jövő nemzedék számára óvják és védik természeti értékeinket.

A TERMÉSZETVÉDELEM SZABÁLYOZÁSA

A természetvédelem országos vagy helyi jelentőségű természeti értékeink oltalmát biztosítja, alapvetően a hivatásszerűen természetvédelemmel foglalkozó szervezetek működése útján. A természetvédelem irányítása — alapvetően megvalósítása is — állami feladat. Rendjét jogszabályok határozzák meg. E jogszabályok közül kiemelkedő jelentőségű a természetvédelemről szóló 1982. évi 4. számú törvényerejű rendelet, az annak végrehajtására kiadott 8/1982. (III. 15.) MT. számú rendelet és az 1/1982. (III. 15.) OKTH. számú rendelkezés.

A törvényerejű rendelet célja, hogy — a természetvédelem hagyományait megőrizve, eredményeit továbbfejlesztve, az emberi környezet védelme érdekében — egyes természeti értékek különleges oltalmának, megőrzésének és fenntartásának alapvető szabályait megállapítsa.

A szabályozásban tehát kifejezésre jut egyfelől az, hogy a természetvédelem egy szélesebb körű tevékenységbe — az emberi környezet védelmébe — integrálódik, másfelől az, hogy a természetvédelem lényege a természeti értékek speciális oltalma, megőrzése és fenntartása. A természeti környezet védelme elsősorban a környezetvédelem körébe tartozik: a föld, a víz, az élővilág és a táj védelme általánosan környezetvédelmi feladat. A természetvédelmi szaktevékenység ehhez nem általánosan, hanem specialitásként kapcsolódik minden olyan esetben, amikor ez a különleges szaktevékenység indokolt. A természetvédelem tehát nem bármely természeti tárggyal foglalkozik, hanem azok közül azokkal, amelyek különleges oltalmat igényelnek, amelyek természetvédelmi értékek.

A természetvédelem tárgyai ehhez képest a *természetvédelmi értékek*. Ezek lehetnek: természeti tájak; természeti területek; természeti tárgyak; vadon élő növényfajok; vadon élő állatfajok.

A „természetvédelmi érték” tehát műszó, gyűjtőfogalom. Az abba tartozó dolgok tudományos, kulturális, gazdasági vagy más közérdekből minősíthetők értékke; védelmi értékke pedig akkor, ha azok védelmi intézkedésre, különleges oltalomra szorulnak. A *természeti érték* tehát földtani (geológiai), víztani (hidrológiai), növénytani (botanikai), állattani (zoológiai), környezettani (ökológiai) tudományos szempontból érték, vagy tájképi illetőleg kultúrtörténeti szempontból képvisel értéket. Ha ilyen értéke van, s megóvása külön intézkedést igényel, akkor természetvédelmi értéként kell számításba venni.

A *természetvédelem feladata*, hogy a különleges oltalmat igénylő és az emberi környezet védelme érdekében föld-, víz-, növény- és állattani, tájképi vagy kultúrtörténeti szempontból, illetőleg más közérdekből *védelemre érdemes* természeti tájak, területek és tárgyak, vadon élő növény- és állatfajok körét megállapítsa. Feladata továbbá, hogy a természetvédelmi értékeket veszélyeztető jelenségek okait feltárja, a természetvédelmi értékek károsodását megelőzze, elhárítsa, a bekövetkezett károsodást csökkentse vagy megszüntesse, a természetvédelmi értékeket megőrizze, fenntartásukat biztosítsa.

A természetvédelem tehát igen sokoldalú és többirányú tevékenység, amelyben kiemelkedő szerepe van a *tudományos eredményeknek*; a természeti értékek tudományos feltárásának és a tevékenység tudományos megalapozásának. A természeti értékek felmérése, számbavétele, azok védelem alá helyezése, megfigyelése, a természetes vagy ahhoz közelálló feltételek közötti megóvása és fenntartása, a fennmaradásukhoz szükséges feltételek biztosítása, a természeti értékek tudományos kutatásának természeti feltételek közötti biztosítása, a természeti értékek bemutatása, népszerűsítése, a védelmi szabályok megtartásának ellenőrzése, a természetvédelmi ismeretterjesztés stb. egyaránt természetvédelmi tevékenység. Ezek irányítási, gazdálkodási, igazgatási, szervezési stb. szakfeladatok ellátása útján valósulnak meg. Bizonyos szempontból a tevékenység kezdete a védetté nyilvánítás-

hoz kapcsolódik; így ez a természetvédelem első kulcskérdése.

VÉDETTÉ NYILVÁNÍTÁS

Az emberi környezet védelméről szóló 1976. évi II. törvény előírja, hogy tudományos jelentőségük, ritkaságuk, különlegességük miatt, illetőleg kulturális vagy egyéb közérdekből értékes termőhelyeket, növény- és állatfajokat, természeti területeket védetté kell nyilvánítani. A védetté nyilvánítás szabályait a természetvédelemről szóló 1982. évi 4. számú törvényerejű rendelet és annak végrehajtási rendelete állapítja meg.

A védetté nyilvánítás *jogi jelentőségű* aktus. A *természeti érték különleges oltalma a védetté nyilvánítással jön létre*. A védetté nyilvánított természeti érték elnevezése: természetvédelmi érték. Azt fejezi ki, hogy a védetté nyilvánított természeti érték a természetvédelem körébe tartozik, s arra nézve érvényesek a védelmi jogszabályok is. A természetvédelmi érték megóvását szolgáló jogszabályok megtartása pedig minden szervezetnek és minden egyes állampolgárnak kötelessége. A természeti érték védettsége tehát jogi szempontból *általános kötelezettséget keletkeztet*: mindenki köteles bizonyos — a jogszabályokban megtiltott — magatartásoktól tartózkodni. A védetté nyilvánítás ezért *jogszabállyal* történik.

A természeti értékek nemcsak jellegük szerint, de tudományos értékük, ritkaságuk stb. szerint is különböznek egymástól. Jellegük alapján nyilvánvalóan más lesz a védelem tartalma egy természeti terület és egy állatfaj tekintetében. Egy terület tudományos értékét a legkülönbözőbb elméleti szempontok alapozzák meg. A terület — természetvédelmi szempontból — annál értékesebb, minél többféle természeti értéket tartalmaz. A ritka előfordulás sok esetben azonosítható a jelentős tudományos értékkel (pl. földtani értékek), illetőleg azzal, hogy az állat- és növényfaj kivesztfőlben van. Tehát a természetvédelemben is vannak prioritások, a védelem nem lehet egyforma. Ezért a kiemelkedő fontosságú természeti értékek *fokozottan védettek*. Ha a természeti érték megóvásához kiemelkedően fontos társadalmi érdek fűződik, és annak oltalma csak különleges intézkedésekkel biztosítható, azt, vagy annak meghatározott részét fokozottan védetté kell nyilvánítani. A fokozottan védetté nyilvánításról is — és az ezzel kapcsolatos különleges intézkedésekről — jogszabályban kell rendelkezni.

A védettség mindaddig fennáll, amíg annak megszüntetéséről nem történik intézkedés. A hatékony természetvédelmi munka eredményeképpen előfordulhat, hogy a védett növény- és állatfajokat veszélyeztető körülményeket sikerül megszüntetni és így a faj fennmaradása biztosított, ezért a különleges oltalom további fenntartása nem indokolt. Előfordulhat az is — főleg területek esetében —, hogy fontos népgazdasági érdekből egyes területeknek más célra történő hasznosítása miatt a védelmet meg kell szüntetni. Ilyen esetekre irányadó szabály az, hogy a védettséget, illetőleg a fokozott védettséget *meg kell szüntetni, ha annak indokai többé nem állnak fenn*.

A védett, és a fokozottan védett növény- és állatfajok körét az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal (OKTH) elnöke jogszabályban állapítja meg. A természeti területek vagy országos, vagy helyi jelentőségűek. Azt, hogy egy terület természetvédelmi szempontból országos vagy helyi jelentőségű, az OKTH elnöke jogosult megállapítani. Az országos jelentőségű természeti területet az OKTH elnöke, a *helyi jelentőségűt* pedig a fővárosi, illetőleg a *megyei tanács* nyilvánítja védetté.

A védetté nyilvánítás szabályozott eljárási keretek között folyik. Az eljárást vagy a hivatásos természetvédelmi szervezet kezdeményezi (hivatalból induló eljárás), vagy ügyfél. Ügyfél ebben az esetben bárki lehet, vagyis *bármely állampolgár vagy szervezet jogosult arra, hogy védetté nyilvánításra javaslatot tegyen*. A javaslattevőt javaslata elbírálásának eredményéről tájékoztatni kell.

Növény- vagy állatfaj védetté nyilvánítására irányuló javaslat esetén az OKTH megvizsgálja azt, hogy a védetté nyilvánítás indokolt-e. Ha igen, arról jogszabálytervezet készül, majd megfelelő egyeztető tár-

gyalások után sor kerül az OKTH elnöke erről szóló rendelkezésének kiadására.

Természeti terület védetté nyilvánítását a természetvédelmi hatóság készíti elő. Ez eljárása során azt tisztázza, hogy

- a) a terület védetté nyilvánítása indokolt-e,
- b) milyen intézkedések szükségesek a védelem céljának megvalósításához,
- c) a védelem ellátásához szükséges feltételek (pénzügyi eszközök, létszám) biztosíthatók-e.

A természeti terület védetté nyilvánításának előkészítése során a természetvédelmi hatóság — az érdekelt szervek és állampolgárok álláspontjának megismerése érdekében — egyeztető megbeszélést, és a szükséghez képest helyszíni szemlélet tart. A megbeszélésre, illetőleg a helyszíni szemlére egyebek között meg kell hívni a javaslattevőt, az illetékes tanácsi szerveket, a földhivatalt, az érdekelt erdőfelügyelőseget, vízügyi igazgatóságot, kerületi bányaműszaki felügyelőseget, állami közegészségügyi és járványügyi felügyelőseget, mezőgazdasági és ipari üzemeket, bányavállalatokat, a növényvédelmi és agrokémiai állomást stb. Mindazokat tehát, akiknek a tevékenységét valamilyen módon érinti vagy befolyásolja a terület védetté nyilvánítása. Az előkészítés eredményéről — az érintettek álláspontjának jegyzőkönyvbe foglalt ismertetésével — a természetvédelmi hatóság előterjesztést tesz országos jelentőségű terület esetén az OKTH elnökéhez, helyi jelentőségű terület esetében a megyei tanácshoz. Ennek alapján kerülhet sor a terület védettséget megállapító OKTH elnöki rendelkezés, illetőleg megyei tanácsrendelet kiadására.

A fokozottan védetté nyilvánítás hasonló módon folyik, arra azonban csak az OKTH elnöke jogosult.

Természeti értékeink felkutatása és megóvása tehát gondos, rendezett munkával folyik. A védetté nyilvánítás előkészítése huzamosabb időt vesz igénybe. Az idő múlása nem mindig kedvező; előfordulhat, hogy halasztást nem tűrő, gyors intézkedés szükséges. Ilyen esetekben a védetté nyilvánítás általános folyamata — esetleg azért nem tölthetné be a célját, mert annak megtörténtéig a védendő érték már el is pusztulna. *Ideiglenes intézkedés* szükséges tehát, s erre a természetvédelmi törvényerejű rendelet végrehajtási szabálya állapít meg megfelelő formát. E szerint, ha valamilyen természetvédelmi érték hirtelen és súlyos veszélyeztetése miatt a védetté nyilvánítási eljárásra nincs mód, az OKTH elnöke, illetőleg a megyei tanácselnök *azonnal végrehajtható határozattal* 30 napig terjedő időtartamra elrendelheti a veszélyeztető tevékenység felfüggesztését. Ha a felfüggesztést a megyei tanácselnök rendeli el, erről haladéktalanul értesíti az OKTH elnökét.

Az OKTH elnöke, illetőleg a megyei tanácselnök ilyen esetekben egyfelől szükség szerint gondoskodni tartozik a veszélyeztetett természeti érték megfelelő oltalmáról, másfelől jogában áll legfeljebb két hónapra meghosszabbítani az említett — a veszélyeztető tevékenységet felfüggesztő — határozatának érvényét.

A védetté (fokozottan védetté) nyilvánítható és az ideiglenes intézkedéssel védelemben részesíthető természeti tárgyak vagy természeti értékek két fő kategóriába tartoznak: vagy természeti területek, vagy növény- és állatfajok.

TERMÉSZETI TERÜLETEK

A természeti terület kifejezés műszó: gyűjtőfogalom. Minden olyan természeti érték ide sorolható, amelyet a területi kiterjedés is jellemez, vagy még egyszerűbben, ami nem növény- vagy állatfaj. Az egyszerűen területnek minősíthető dologon kívül ide tartozik a táj, a földtani képződmény, földtani szelvény, a felszínalaktani képződmény, a talajszelvény, a víztani képződmény. Természeti területnek nevezzük tehát természetvédelmi szempontból a barlangot, a zombolyt, az őskövületet, s ide tartozik a sziklaalakzat, a szurdok, a tóbőr, a hegy, a völgy, a sziget, a futóhomok, a homokbucka stb. is. Természeti területnek minősül a víz, vagy víztani képződmény, mint patak, folyó, tó, forrás, láp, mocsár, víztározó stb., minthogy védelmük körülhatárolt területen oldható meg.

Mindezek, ha arra érdemesek, megóvásuk másképp nem biztosítható, védetté nyilváníthatók. Külön nem

kell rendelkezni a barlang védetté nyilvánításáról, ugyanis Magyarországon — fő szabály szerint — minden barlang védett.

BARLANGOK

A barlang földtani érték. Viszonylag ritkán előforduló földtani képződmény; önmagában ez a tény is indokolja a megkülönböztetett figyelmet. Meghatározás szerint barlang a földkérget alkotó kőzetben kialakult olyan természetes üreg, amelynek hossztengegye meghaladja a két métert és mérete egy ember számára lehetővé teszi a behatolást. A nagyobb barlangok rendszerint korántsem csak földtani szempontból képviselnek értéket. A Bükkben elhelyezkedő lilla-füredi István-barlang például nagy jelentőségű földtani érték, mert mésztufában képződött, s ez meglehetősen ritkán fordul elő. A Szeleta-barlang, az Istállóskő-barlang őslénytani kutatások szempontjából is igen jelentős, csakúgy, mint hazánk legismertebb és legnagyobb cseppkőbarlangja, az aggteleki Baradla-barlang. A jósfafői Béke-barlang légzőszervi betegségek kezelésére alkalmas gyógybarlang. Gyógyászati célokra is hasznosított a tapolcai Tavas-barlang. Barlangjaink egy része viszonylag régóta ismert, más részük az utóbbi ötven évben került föltárára. Időnként eddig még nem ismert barlangokra is bukkannak.

Magyarországon 1935 óta minden barlang természetvédelem alatt áll; ekkor mondta ki törvény ezt a védettséget, s jogi szabályozásunk azóta következtében ebben a kérdésben. Jogszabály írja elő azt is, hogy barlang, vagy barlangszakasz felfedezését nyolc napon belül be kell jelenteni a természetvédelmi hatósághoz.

Ez azért szükséges, hogy a megfelelő védelmi intézkedés megtehető legyen. Az újonnan fölfedezett barlangok tudományos értéke rendszerint csak később állapítható meg, s ez további vizsgálatot igényel. Ha a fenntartás szükségessé teszi, védetté nyilvánítható a barlang felszíni területe is.

Természetesen a barlangok nem egyformán értékesek természetvédelmi szempontból; az értékesebbek fokozottan védettek. Jelenleg 85 fokozottan védett barlangunk van. Jelentős részük a Bükk-hegységben és az aggteleki karszvidék területén helyezkedik el.

Az egészségügyi miniszter az OKTH elnökével egyetértésben barlangot *gyógybarlanggá* nyilváníthat. Egyidejűleg meghatározhatja a gyógybarlang éghajlati tényezői hatásának és a táj jellegének megóvása érdekében szükséges intézkedéseket.

A barlangok egy része nem látogatható részben életbiztonsági okból, részben természetvédelmi megfontolásból. Ezekbe csak engedéllyel szabad belépni. Más részük korlátozottan (pl. meghatározott létszámú csoportokban, kíséreléssel, meghatározott időpontban stb.) látogatható, s azt egyes helyeken belépődíjhoz kötik.

A barlangok törvényi védettsége általános, azonban nem abszolút. Előfordul olyan eset is, hogy a barlang teljesen jelentéktelennek bizonyul, vagy olyan mértékben fenyegeti beomlás, hogy annak fenntartására nincs lehetőség, vagy annak fenntartása fontos népgazdasági érdeket sértene (bányászati). Ilyen esetekben a *védettség föloldható*. Barlang védettségét, illetőleg fokozott védettségét az OKTH elnöke jogosult feloldani, ha annak védelme fenntartásához természetvédelmi érdek nem fűződik, illetőleg, ha a védelem feloldását fontos népgazdasági érdek indokolja.

VEDETT TERMÉSZETI TERÜLETEK

A barlangok tehát — hacsak védelmük nincs föloldva — bármely intézkedés nélkül védettek. Más természeti területek a védetté nyilvánítás folytán válnak védettekké. A védetté nyilvánított természeti terület, az azon megvalósuló természetvédelmi célnak megfelelően *nemzeti park, tájvédelmi körzet, természetvédelmi terület, természeti emlék* lehet.

Nemzeti park: az országnak jellegzetes, természeti adottságaiban lényegesen meg nem változtatott olyan nagyobb tája, ahol a növény- és állatfajok jelenléte, a földfelszíni formák és ezek együttessége a tudomány, a közművelődés és a felüdülés szempontjából különleges jelentőségű. Nemzeti parkot kizárólag az OKTH elnöke létesíthet, s annak — a hazai előírásokon túl — nemzetközi előírásoknak is meg kell felelnie. Három nemzeti parkunk van.

A Hortobágyi Nemzeti Park területe 52 ezer hektár, s annak csupán egy része a Hortobágy-pusztja. A nemzeti park területéből 73,5% legelő — zömmel szikes pusztja —, további része rét, nádas, erdő és halastavas terület. A park rendeltetése, hogy védje és fejlessze a pusztja jellegzetes természeti értékeit, őrizze meg a Hortobágy sajátos pusztai tájképét, növény- és állatvilágát, biztosítsa a Hortobágy különleges madárvilágának háborítatlan fészkelését és vonulását, továbbá, hogy természetes körülmények között, hiteles formában őrizze meg és mutassa be a hagyományos pusztai életformát, a kiveszőfélben levő ősi magyar állatfajtaikat és a Hortobágy jellegzetes kulturális értékeit.

A Kiskunsági Nemzeti Park területe 30 628 hektár, s a követező egységekből áll: Tóserdő és a tiszai Holt-Tisza, Kiskunsági-szikespuszta, Kiskunsági-szikestavak, Fülöpházi homokbuckák, Izsáki Kolon-tó, Böcsa-Bugac buckavilága és homokpuszta. Rendeltetése, hogy védje és megőrizze a Duna—Tisza közének természeti, táji és néprajzi értékeit. Területén jelentős geológiai értéket képeznek az ősdunai eredetű homokbuckák; a szikestavak madárrezervátum szerepét töltik be. A szikespusztán jelenleg is külterjes, félnomád állattartás folyik. A park rendeltetése az is, hogy szolgálja a természeti és kulturális értékek megismerésére irányuló ismeretterjesztést, turizmust és idegenforgalmat, továbbá, hogy megfelelő környezetet biztosítson a hagyományos lovas sportoknak.

A Bükk Nemzeti Park területe 38 775 hektár, a Bükk-hegységben helyezkedik el. A hegység jelentős földtani érték, a benne található barlangok, víznyelők és zombolyok száma a népszerűsége is meghaladja. Tájképi szépsége kiemelkedő jelentőségű (Szalajkavölgy, Bükk-fennsík stb.), víztani, növénytan és állattani értékekben egyaránt gazdag. A terület természetes állapotában emelkedik ki szigetként az azt körülvevő környezetszennyező ipari létesítmények területéből, ezért környezetvédelmi jelentősége is van. A park rendeltetése az ott található természeti értékek megóvása, fenntartása, továbbá a felüdülés, a pihenés, ismeret- és élményszerzés, a turizmus érdekében a Bükk szép tájképi megjelenésének megőrzése, valamint kultúrtörténeti emlékeinek oltalma.

Tájvédelmi körzet: természetvédelmi értékek, valamint kedvező természeti tulajdonságok megőrzésére és fenntartására szolgáló nagyobb terület vagy tájrész. Tájvédelmi körzetet kizárólag az OKTH elnöke létesíthet. Jelenleg 29 tájvédelmi körzetünk van. Ezek a következők: Aggteleki TK, Badacsonyi TK, Barcsi TK, Börzsönyi TK, Budai TK, Dévaványai TK, Fertő tó TK, Gemenci TK, Gerecsei TK, Hansági TK, Hollókői TK, Kelet-mecseki TK, Közép-Tiszai TK, Lázberci TK, Mártélyi TK, Ócsai TK, Orgoványi TK, Órségi TK, Pilis TK, Pusztaféri TK, Sághegyi TK, Soproni TK, Szabadkigyósi TK, Szatmár-Beregi TK, Szent György-hegyi TK, Szentgyörgyvölgyi TK, Tihanyi TK, Vértesi TK, Zselicségi TK.

Természetvédelmi terület: a) védett természetvédelmi érték megóvására és fenntartására szolgáló terület, amely vagy országos vagy helyi jelentőségű; b) a barlang és annak védetté nyilvánított felszíni területe.

Természeti emlék: a természet különleges egyedi képződménye. Ez lehet pl. egyetlen fa (pl. Ordasi Rákóczi-tölgyfa, Pécsi mammutfenyő), facsoport (pl. Keszthelyi vadgesztenye-fasor, Acsi Hétvezér-facsoport), szikla (pl. Kővágószőlősi Zsongorkő, Meleghegyi gránitsziklák), forrás (pl. Pilisszentléleki Mexikó-forrás, Szentendrei Király-forrás), stb.

Nemzeti parkot, tájvédelmi körzetet, természetvédelmi területet, vagy azok meghatározott részét — ha az nemzetközileg kiemelkedő tudományos értéket képvisel — az OKTH elnöke *bioszféra rezervátummá* minősíthet. E minősítésnek — a nemzeti parkhoz hasonlóan — bizonyos nemzetközi előírások teljesítése is feltétele.

Általános szabály, hogy a védett természeti területek jellegét és állapotát tilos a természetvédelmi célokkal ellentétesen megváltoztatni. Ez nyilvánvalóan érinti a területek hasznosítását, igénybevételeit mind a védett területen, mind annak környékén.

A védetté nyilvánítással a terület kezelési, fenntartási módjában keletkezik kötelezettség; az azon fenn-

álló tulajdonjog általában nem változik. Ha csak természetvédelmi célból nem kerül sor a védett terület kisajátítására, az továbbra is a tulajdonosé marad, aki viszont általában gazdálkodási célokra használja azt. A jelenleg védett területek egy részén ténylegesen gazdálkodás folyik; ez azonban nem járhat a természeti értékek elpusztításával vagy károsításával. A törvényerejű rendelet előírja, hogy a védetté nyilvánított mezőgazdasági rendeltetésű területek mezőgazdasági hasznosítását a védelem céljával összeegyeztethető módon kell biztosítani.

Hasonló jellegű szabály irányadó a vadászatra és a halászárra is: védett természeti területen a vadászat és a halászat (horgászat) korlátozható, sőt meg is tiltható. (A vadászható és a halászható állatok természetesen nem védett állatok; itt csak a terület ilyen célú igénybevételeéről van szó, amely viszont a védett állatok élettevékenységét zavarhatja.)

A védett terület tájképi megjelenését, illetőleg természetű állapotát oltalmazzák azok a jogi előírások, amelyek megkövetelik azt, hogy

— nyomonvonals létesítmények, építmények és berendezések tervezésénél és kivitelezésénél különös gondot kell fordítani arra, hogy azok harmonikusan illeszkedjenek a tájba;

— gondoskodni kell a létesítmények, építmények és berendezések környezetének rendezéséről és — szükséghez képest — tájba illő növényzet ültetéséről, megfelelő takarófasításról;

— véglegesen használaton kívül helyezett létesítmény esetén gondoskodni kell a tájra jellemző természeti állapot helyreállításáról, vagy a rendezési tervben meghatározott állapot kialakításáról. E követelmények teljesítését az engedélyező hatóságok, illetőleg a természetvédelmi hatóságok vizsgálják.

Védett természeti területen meghatározott gazdasági (vagy azzal kapcsolatos) tevékenységekhez a természetvédelmi hatóságok engedélye, illetőleg hozzájárulása szükséges. A természetvédelmi hatóság *engedélye szükséges* fa kivágásához, nád és más vízínövényzet égetéséhez, a terület helyreállításához, jellegének vagy használatának megváltoztatásához, vadon élő tájidegen növény- és állatfajok, továbbá tájidegen állatfajok betelepítéséhez, valamint kutatás, kísérlet és gyűjtés végzéséhez.

A természetvédelmi hatóság *hozzájárulása szükséges* védett természeti terület állapotát, illetőleg állapotát befolyásoló minden tevékenység engedélyezéséhez, így különösen művelési ág megváltoztatása, a terület bármely része mezőgazdasági művelésből való kivonása, külterületi földrészlet alakja és terjedelme megváltoztatása, telekalakítás, területfelhasználás, építés, létesítés és használatbavétel, vízimunka, ipari tevékenység gyakorlásához szükséges telep létesítésének engedélyezéséhez. A természetvédelmi hatóság *kezdemenyezésére* védett természeti területen építési, telekalakítási tilalom, használati korlátozás rendelhető el. Azokban az esetekben, amikor a természetvédelmi hatóság engedélye szükséges a tevékenység gyakorlásához, az engedélyt a természetvédelmi hatóság adja ki. Egyéb esetekben — amikor a hozzájárulása szükséges, vagy kezdeményezni jogosult — más hatóságok (pl. építésügyi, vízügyi, földhivatal stb.) hoznak határozatot.

A gazdálkodásnál szelesebb kört érint az a szabály, amely szerint védett természeti területen, vagy annak meghatározott részén a közlekedést és a tartózkodást — ha a védelem érdekei szükségessé teszik — a természetvédelmi hatóság korlátozhatja. Részben hasonló jellegű szabály irányadó a barlangok látogatására is: barlangi bűvármerüléshez, vagy a közönség számára meg nem nyitott barlang látogatásához a természetvédelmi hatóság engedélye szükséges. Az OKTH engedélye szükséges barlang kiépítéséhez, hasznosításához, továbbá képződményeinek kimentéséhez, hasznosításához, értékesítéséhez és külföldre juttatásához.

A fokozottan védett területekre az említettekben túl további korlátozások érvényesek. Fokozottan védett természeti területen tilos olyan tevékenységet folytatni, illetőleg olyan épületet, egyéb építményt, berendezést létesíteni vagy üzemeltetni, amely annak jellegét és állapotát zavarja, veszélyeztet, károsítja, vagy ott a tájképi egységet megbontja. A számításba vehető tevékenység a legkülönbözőbb lehet. Fokozottan védett

területen lényeges követelmény a természet szigorú konzerválása, a védett állapot fönntartása. Ha pl. az ottani érték az, hogy növényvilága kifejezetten sovány, gyenge talajra jellemző, természetvédelmi szempontból durva hiba a terület erőteljes talajerőjavítása (pl. trágyázás, műtrágyázás, a talaj termékenységének radikális növelése). A modern mezőgazdasági módszerek — pl. vegyszeres növényvédelem, öntözés — általában nem megengedhető beavatkozások. Jogszabály rendelkezik arról, hogy fokozottan védett természeti terület 500 méteres körzetében növényvédelmi munkát úgy kell végezni, hogy emiatt a fokozottan védett természeti terület ne károsodjon.

A fokozottan védett területek nem látogathatók, zárt jellegűek, többnyire az ott folyó tudományos kutatások zavartalan körülményeinek biztosítása érdekében. Területükön a természetvédelmi hatóság engedélyre van szükség a) az ottani tartózkodásra, b) a kijelölt utakról való letérésre, c) a filmezésre vagy fényképezésre, d) vegyi anyagok (növényvédő szer, műtrágya stb) használatára, e) gyepek felülvetésére vagy öntözésére, f) mélyszántásra, g) nád és más vízinövényzet aratására vagy irtására, h) legeltetésre és kaszálásra.

Védett (fokozottan védett) természeti terület jogellenes zavarása, veszélyeztetése vagy károsítása esetén a természetvédelmi hatóság köteles az ilyen magatartás tanúsítóját a tevékenység folytatásától tiltani.

VÉDETT NÖVÉNY- ÉS ÁLLATFAJOK

Az élővilág kialakulásának természetes fejlődése során olyan gazdag változatok jöttek létre, amelyek az ember gazdasági tevékenysége során még töredékeiben is alig hasznosított. Mindezek a jövő pótolhatatlan tartalékai. A faj kiválogatódással elkülönült nemzedékek összessége; a fajta többnyire az ember tudatos kiválogató tevékenységével (tenyésztés, nemesítés stb.) jön létre. A természetvédelem körében a vadon élő fajok alapvető jelentőségűek; ezek mellett azonban számításba jönnek az ősi hazai háziállatfajták is.

Ezekkel kapcsolatban a védelem *alapvetően mindig a fajra (vagy fajtára) vonatkozik: az abba tartozó egyedek épp az által védettek, hogy a védett fajhoz tartoznak.* Védetté nyilváníthatók természetesen egyedi példányok is — növényekből. Ez azonban nem a faj- vagy fajtavédelem körét érinti. Például a már említett Ordasi Rákóczi-tölgya mint egyedi példány védett; a tölgy, mint növényfaj nem védett. A Keszthelyi vadgesztenye-fasor védett növénytelepítés, noha a vadgesztenye nem védett. Ezek védelmét egyediségük és természeti emlékkénti mivoltuk alapoza meg, s nem bizonyos növényfajhoz való tartozásuk.

A törvényerejű rendelet értelmében tudományos, kulturális vagy más közérdekből védetté nyilváníthatók

- az arra érdemes vadon élő növény- és állatfajok,
- a vadon élő növény- és állatfajok társulásai,
- a különleges értéket képviselő növénytelepítések és egyes növények,
- a kivesztfélben levő ősi hazai háziállatfajták.

Védetté kell nyilvánítani a vadon élő növény- és állatfaj jellegzetes termőhelyét, illetőleg élőhelyét is, ha a faj megóvása másként nem biztosítható.

A védetté (vagy fokozottan védetté) nyilvánított *növényfaj* védettségének hatálya kiterjed a faj minden egyedére, s az egyed valamennyi részére (gumó, gyökér, hajtás, levél, virág, mag stb.), bármely állapotára (élő egyed, preparátum). A hazai vadon élő, kb. 2300 növényfajból jelenleg 197 faj védett, további 30 faj pedig fokozottan védett.

A védett (vagy fokozottan védett) *állatfaj* védettségének hatálya kiterjed a faj minden egyedére, az egyed valamennyi fejlődési alakjára (pete, lárvá, báb, tojás, fióka, kifejlett állat stb.), bármely állapotára (élő vagy elpusztított egyed, preparátum).

A védett gerinctelen állatfajok (csigák, rákok, bogarak, lepkek stb.) száma 154, a védett gerinceseké 382. Fokozottan védett további 34 faj. A hazánkban előforduló legtöbb madárfaj védett. Minden faja védett a békáknak, a gyíkoknak, siklóknak, kígyóknak, gótéknak, denevéreknek.

A természetvédelmi hatóság *engedélyre* van szükség a védett állatfaj állományának szabályozásához (pl. gyé-

rítéséhez), egyedeinek gyűjtéséhez, befogásához, elejtéséhez, tartásához, mesterséges szaporításához, értékesítéséhez, külföldre juttatásához vagy külföldről való behozatalához, valamint kikészítéséhez (preparálásához). A természetvédelmi hatóság védett állatfaj egyedének gyűjtésére, befogására és elejtésére adott engedélyében meghatározhatja az állattal rendelkezni jogosultat is.

Nem szükséges engedélyt beszerezni

a) védett állatfaj egyedeiből, azok fejlődési alakjaiból 1971. április 1. előtt keletkezett gyűjtemények, illetőleg az azt követően történt védetté nyilvánításukat megelőzően gyűjtött, illetőleg preparált példányai tartására,

b) a tavi- és kecskebéka mesterséges halastavakon történő befogására, tenyésztésére, az itt befogott, illetőleg tenyésztett egyedek értékesítésére, külföldre juttatására, kikészítésére (preparálására).

Nem kell engedély továbbá

c) a szürke gémmek mesterséges halastavakon, a danka- és ezüstszírnak október 1-től november 30-ig a mesterséges halastavak ivadéknevelő tógységein történő befogására vagy elejtésére.

d) a héjának, a menyétnek és a sünnnek a törzsállomány elhelyezésére szolgáló szárnyasvad, valamint baromfitenyésztő-telepeken egész évben, továbbá vakond kertekben, parkokban történő befogására vagy elejtésére, illetőleg a lakóépületben megtelepedett nyest és pele befogására vagy elejtésére.

Rovarcspadát — az erdő- és növényvédelmi előjelzésre használt rovarcspadák kivételével — csak a természetvédelmi hatóság engedélyével szabad működtetni.

A természetvédelmi munka eredményeként a fokozottan védett állatfajok állományának csökkenése megszűnt. Egyes védett fajok esetében az intézkedéseknek megfelelően javulás tapasztalható. Így pl. az évtizedek óta fogyatkozó golyaállomány lassú gyarapodásnak indult. Ezzel kapcsolatban említhető, hogy jogszabály előírása szerint a természetvédelmi hatóság engedélyre van szükség a fehér golya fészkeknek áthelyezéséhez, illetve eltávolításához.

Bizonyos esetekben bizonyos fajok betelepítése helyrehozhatatlan károkat okozhat a természetben. Ezért az ország területére hazánkban nem honos vadon élő növény- és állatfaj csak engedéllyel szabad betelepíteni.

A kivesztfélben levő ősi hazai háziállatfajták (pl. szürke marha) megőrzése erre a célra kijelölt gazdaságokban (domesztikált állati génbankokban) történik, ahol olyan nagyságú állományokat alakítottak ki, amelyek leromlás nélkül fönntarthatók. Ezeknek a védelmét, génkészletük megőrzését a mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter az OKTH elnökével egyetértésben irányítja.

A védettség — akár növényfajról, akár állatfajról vagy fajtaról van szó — az ország egész területén érvényes. A védetté nyilvánított faj példányai nemcsak a természetvédelmi területeken, hanem bárhol védettek; ez a fő szabály. Lehetőség van azonban arra is, hogy a védelem növény- vagy állatfaj tekintetében csak meghatározott területen legyen érvényes. Természeti területen található növény- és állatfaj úgy is védetté nyilvánítható, hogy az csak a védetté nyilvánított területen élvez oltalmat.

SZABÁLYSÉRTÉS, BŰNCSELEKMÉNY

A jogszabályok előírásainak megszegése jogellenes magatartás. A jogellenes magatartások egy részét jogszabály *szabálysértéssé* nyilvánít. Szabálysértés miatt büntetesként pénzbírság (kivételes esetben elzárás), intézkedésként figyelmeztetés, elközbás alkalmazható.

A természetvédelmi szabályok megtartását szabálysértési felelősség is elősegíti. Az eddigiekben ismertett jogi előírásoknak a szabálysértés tehát egyik szankcióformája. Az egyes szabálysértésekről szóló, módosított 17/1968. (IV. 14.) Korm. számú rendelet a természetvédelmi szabálysértést a következőképpen szabályozza:

(1) Aki

a) védett növény- vagy állatfaj egyedét, barlangi képződményt jogellenesen, elpusztít, megrongál, ille-

tőleg védett állatfaj egyedét élettevékenységében jelentős mértékben zavar,

b) a természetvédelmi hatóság engedélyéhez vagy hozzájárulásához kötött tevékenységet engedély vagy hozzájárulás nélkül vagy az engedélytől, hozzájárulástól eltérő módon végez vagy végeztet, bejelentési kötelezettségének nem tesz eleget,

c) védett természeti területen a védelmi célokkal össze nem egyeztethető tevékenységet folytat: szemetet, a területet más módon szennyezi, tiltott helyen tartózkodik, tiltott módon közlekedik, engedély nélkül tüzet rak, tízezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.

(2) Az (1) bekezdés rendelkezéseit kell alkalmazni fokozottan védett természeti érték tekintetében is, ha a cselekmény nem bűncselekmény.

(3) Azt a dolgot, amelyre nézve az (1) bekezdés a) és b) pontjaiban meghatározott szabálysértést elköveték, ha annak feltételei fennállnak, el kell kobozni.

Súlyosabb esetekben még büntetőjogi felelősségre vonásra is sor kerülhet. A Büntető Törvénykönyv ugyanis a természetkárosítást bűncselekménynek nyilvánítja, a következők szerint:

(1) Aki

a) fokozottan védett növényt, állatot vagy ilyen állattól származó tojást elpusztít vagy gyűjt,

b) barlangot vagy védett földtani alakulatot súlyosan megrongál,

c) természetvédelem alatt álló területet hátrányosan megváltoztat, vétséget követ el és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha a természetkárosítás az (1) bekezdés a) pontja esetén a védett tárgy tömeges pusztulását, a b) és c) pontja esetén megsemmisülését idézi elő.

(3) Aki a (2) bekezdésben meghatározott természetkárosítást gondatlanságból követi el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

Elkobzásnak ebben az esetben is helye van.

Megjegyezhető, hogy a gyakorlatban büntetőjogi felelősségre vonásra meglehetősen ritkán kerül sor, mert — szerencsére — a természetnek kevés tudatos ellensége van; szándékos természetkárosítás elég ritkán fordul elő. Figyelmet érdemel azonban, hogy fokozottan védett természeti érték esetén a gondatlanság is elegendő a vétség megállapításához, s végeredményben a tudatlanság, a tájékozatlanság is elvezethet a gondatlansághoz. Szabálysértés elkövetésére — feltehetően elsősorban ugyancsak emiatt — meglehetősen gyakran kerül sor; sokkal többször, mint ahány esetben eljárást folytatnak le.

TERMÉSZETVÉDELMI ÓRÓK

A védett természeti területek őrzésére, károsításának megelőzése érdekében természetvédelmi órók alkalmazhatók. A természetvédelmi ór egyenruha és szolgálati jelvény viselésére, valamint szolgálati lőfegyver viselésére és használatára jogosult.

A természetvédelmi ór kötelessége működési területén a védett természeti értékek, létesítmények, műtárgyak védelme, őrzése, károsításuk megelőzése. A természetvédelmi ór működési területén intézkedési jogosultságának igazolása mellett jogosult és köteles

— a természetvédelmi értéket veszélyeztető vagy károsító cselekményt elkövető személyt igazoltatni és a védett természeti területről eltávolítani;

— azt a járművet, amelyről alaposan feltételezhető, hogy azon jogellenesen szerzett természetvédelmi érték van, feltartóztatni, a jármű vezetőjét és kísérőjét igazoltatni;

— azt a személyt, aki személyazonosságát, továbbá a nála levő vagy a feltartóztatott járművön található természetvédelmi érték megszerzésének jogosságát nem igazolja, a legközelebbi rendőri szervhez vagy a községi, nagyközségi tanács végrehajtó bizottsága szakigazgatási szervéhez bekísérni;

— az általa észlelt vagy tudomására jutott természetvédelmi szabálysértés miatt — ha helyszíni bírság kiszabásának nincs helye — a feljelentést megtenni, más, — a természetvédelem érdekeit sértő — cselek-

mény miatt pedig a munkáltatójánál a feljelentés megtételét kezdeményezni;

— a károsító cselekmény elkövetésén tetten ért személytől a jogellenesen szerzett természetvédelmi értéket, az elkövetéshez használt eszközöket elvenni, s azokat a legközelebbi rendőri szervnek, ill. természetvédelmi hatóságnak átadni;

— azzal szemben, aki a védett természeti területen a védelmi célokkal össze nem egyeztethető tevékenységet folytat (szemetel, a területet más módon szennyezi, tiltott helyen tartózkodik, tiltott módon közlekedik, engedély nélkül tüzet rak) természetvédelmi szabálysértés miatt jogosult szabálysértési helyszíni bírságot kiszabni.

Hasonló jogosultságok illetik meg a társadalmi természetvédelmi szolgálat tagjait is, akik társadalmi munkában működnek közre a természeti értékek védelmében. Egyenruhájuk, szolgálati fegyverük nincs, nem jogosultak helyszíni bírság kiszabására és szabálysértés bekísérésére. Szolgálati jelvényrel és igazolvánnyal vannak ellátva.

TERMÉSZETVÉDELMI BÍRSÁG

A természet védett értékeit nemcsak a lakosság, hanem különböző szervezetek tevékenysége is károsíthatja vagy veszélyeztetheti. Egy ipari vagy mezőgazdasági üzem, egy szolgáltató vállalat stb. üzemszerű működése során megsértheti a természetvédelmi előírásokat; ezért a jogellenességért azonban felelősséggel tartozik. A felelősségre vonás formája ezekkel szemben a természetvédelmi bírság alkalmazása.

Az a jogi személy (pl. vállalat, termelőszövetkezet) vagy jogi személyiséggel nem rendelkező más szervezet (pl. gazdasági munkaközösség), amely tevékenységével vagy mulasztásával

— védett természeti területen a védelem céljával össze nem egyeztethető tevékenységet folytat,

— védett természeti területet vagy területrészt jogellenesen megváltoztat, átalakít, megrongál, elpusztít vagy más módon károsít,

— védett növény- vagy állatfaj egyedét — jogellenesen — gyűjti, birtokban tartja, kikészíti, értékesíti, külföldre juttatja, károsítja, elpusztítja, továbbá élettevékenységében jelentős mértékben zavarja természetvédelmi bírságot köteles fizetni.

A természetvédelmi bírság mértékét a következők szerint kell meghatározni:

Védett természeti területen a védelem céljával össze nem egyeztethető tevékenység folytatása esetén megkezdett hektáronként a bírság mértéke legfeljebb húszezer forint.

Védett növény- vagy állatfaj egyedével kapcsolatos tevékenység engedély nélküli végzése esetén legfeljebb az egyed pénzben kifejezett értéke.

Fokozottan védett állatfaj egyedének szaporodását jelentősen zavaró tevékenység esetén legfeljebb az egyed pénzben kifejezett értéke.

Fokozottan védett növény- és állatfaj hazai állományának fennmaradását veszélyeztető, tömeges pusztulás előidézése esetén az elpusztult egyedek pénzben kifejezett értékének legfeljebb tízszerese lehet a kiszabható bírság mértéke.

A védett és a fokozottan védett növény- és állatfajok egyedeinek értékét az 1/1982. (III. 15.) OKTH számú rendelkezés állapítja meg, a túlóldali táblázat szerint.

VÉDETT ÁLLAT KÁRTÉTELE

A védett állatokat tilos elpusztítani vagy befogni. Egyes egyedek ugyanakkor károkat is okozhatnak a gazdálkodásban, vagy zavaró lehet jelenlétük. Előfordul például, hogy a halastavakat vidra dézsmálja, a baromfitelegeken héja pusztít, s már az is megtörtént, hogy nyestek fészkeltek be magukat lakóházba.

A védetté nyilvánított állatfajok egyedei által okozott károkért nem jár kártalanítás. A szabály az, hogy e kártételek megelőzése vagy csökkentése érdekében először is az érintett ingatlan tulajdonosa, kezelője, vagy használója köteles mindazt megtenni, ami a rendes gazdálkodás körének megfelel. Bizonyos esetekben azonban ezek az óvintézkedések nem elegendők. Ha tehát a kártétel a rendes gazdálkodás körében eljárva nem előzhető meg, az érdekelt jogosult a természet-

A fokozottan védett növényfaj neve	Egy példány pénzben kifejezett értéke, Ft	A fokozottan védett növényfaj neve	Egy példány pénzben kifejezett értéke, Ft	A fokozottan védett állatfaj neve	Egy példány pénzben kifejezett értéke, Ft
1.	2.	1.	2.	1.	2.
Eangó összes hazai faja:		(<i>P. patens</i>)	5000	Békászó sas (<i>Aquila pomarina</i>)	30 000
(<i>Ophrys</i> spp.)		Len, pilisi		Császármadár (<i>Tetrastes</i>	
légy-		(<i>Linum dolomiticum</i>)	5000	bonasia)	30 000
(<i>O. insectifera</i>)	5000	Méreggyilok, magyar		Fekete gólya (<i>Ciconia nigra</i>)	30 000
méh-		(<i>Cynanchum pannonicum</i>)	5000	Gólyaibcs (<i>Himantopus</i>	
(<i>O. apifera</i>)	5000	Nöszirrom, magyar		himantopus)	30 000
pók-		(<i>Iris aphylla</i> ssp.	5000	Gulipán (<i>Recurvirostra avosetta</i>)	30 000
(<i>O. sphegodes</i> agg.)	5000	hungarica)		Gyurgyalag (<i>Merops apiaster</i>)	30 000
poszméh-		Papucsosbor		Halászsas (<i>Pandion haliaetus</i>)	30 000
(<i>O. fuciflora</i>)	5000	(<i>Cypripedium calceolus</i>)	5000	Hamvas rétihéja (<i>Circus</i>	
szarvas-		Pereszlény, szirti		pygargus)	30 000
(<i>O. scolopax</i> ssp. <i>cornuta</i>)	5000	(<i>Calamintha thymifolia</i>)	5000	Holló (<i>Corvus corax</i>)	30 000
Bazsaróza, bánáti		Sallangvirág		Kanalasgém (<i>Platalea</i>	
(<i>Paeonia officinalis</i> ssp.		(<i>Himantoglossum</i>		leucorodia)	30 000
<i>banatica</i>)	5000	hircinum agg.)	5000	Kerecsensólyom (<i>Falco cherrug</i>)	50 000
Csüdfű, gyapjas		Sárkányfű, déli		Kégyászbélyv (<i>Circaetus gallicus</i>)	30 000
(<i>Astragalus dasyanthus</i>)	5000	(<i>Dracocephalum austriacum</i>)	5000	Kishéja (<i>Accipiter brevipes</i>)	30 000
Egyháji virág		Tátorján		Kiskócsag (<i>Egretta garzetta</i>)	30 000
(<i>Bulbocodolum vernum</i> ssp.		(<i>Crambe tatarin</i>)	5000	Nagykócsag (<i>Egretta alba</i>)	50 000
<i>versicolor</i>)	5000	Vadkörte, magyar		Nagyplóing (<i>Numenius arquata</i>)	30 000
Gyűszűvirág, gyapjas		(<i>Pyrus magyarica</i>)		Parlagi sas (<i>Aquila heliaca</i>)	50 000
(<i>Digitalis lanata</i>)	5000	Varfű, fehér		Réti sas (<i>Haliaetus albicilla</i>)	50 000
Gyűszűvirág, rozsdás		(<i>Knautia Kitaibelii</i> ssp.)		Széti lile (<i>Charadrius</i>	
(<i>D. ferruginea</i>)	5000	tomantella)	5000	alexandrinus)	30 000
Hagyaburok		Vértó, tornai		Székicsér (<i>Glareola</i>	
(<i>Liparis Loeselii</i>)	5000	(<i>Onosma tornensis</i>)	5000	prantincola)	30 000
Hérics, erdei				Sziki pacirta (<i>Coladrella</i>	
(<i>Adonis transsylvanica</i>)	5000			brachydaetyla)	30 000
Hidőr, sziveslevelű				Szirtisas (<i>Aquila chrysaetos</i>)	50 000
(<i>Caldesia barnassifolia</i>)	5000			Törpesis (<i>Hieracium pennatum</i>)	30 000
Husáng, magvarföldi				Túzok (<i>Otis tarda</i>)	50 000
(<i>Ferula Sadlerana</i>)	5000			Ugartyúk (<i>Burhinus</i>	
Kankalin, cifra				oedicnemus)	30 000
(<i>Primula auricula</i> ssp.				Uhu (<i>Bubo bubo</i>)	30 000
<i>hungarica</i>)	5000			Üstöksgém (<i>Ardeola ralloides</i>)	30 000
Kankalin, lisztes				Vándorsólyom (<i>Falco</i>	
(<i>P. farinosa</i> ssp. <i>alpigena</i>)	5000			peregrinus)	50 000
Kikérics, magyar				Vízirigó (<i>Cinclus cinclus</i>)	30 000
(<i>Colchicum hungaricum</i>)	5000			Vöröskánya (<i>Milvus milvus</i>)	30 000
Kökörcsin, magyar					
(<i>Pulsatilla pratensis</i> ssp.				C) Emlősök	
<i>hungarica</i>)	5000	B) Madarak		Főidőkütyü (<i>Spalax leucodon</i>)	50 000
Kökörcsin, tatógó		Batla (<i>Plegadis falcinellus</i>)	30 000	Vidra (<i>Lutra lutra</i>)	50 000

védelmi hatóság intézkedését kérni, a károk megelőzése érdekében.

A TERMÉSZETVÉDELEM IRÁNYÍTÁSA

A természetvédelmi tevékenység központi irányítása, összehangolása és ellenőrzése az OKTH elnökének a feladata, aki e tevékenysége ellátásában támaszkodik a társadalom részvételére is. Az OKTH a természetvédelemmel kapcsolatos igazgatási feladatok ellátása érdekében irányítja a tanácsi szakigazgatási szervek tevékenységét, irányítja a saját területi szerveit, terveket készít a természetvédelem továbbfejlesztésére és szervezi azok megvalósítását, gondoskodik az országos jelentőségű természetvédelmi értékek megőrzéséről és fenntartásáról, részt vesz a természetvédelmi célú tudományos kutatások szervezésében, továbbá a természetvédelem népszerűsítésében. Az OKTH területi szervei a felügyelőségek.

Természetvédelmi ügyekben az első fokú hatósági jogkörrel vagy tanácsi szervek, vagy a felügyelőségek gyakorolják. Ha helyi jelentőségű természeti értékről van szó, akkor természetvédelmi hatóságként a megyei tanács végrehajtó bizottságának mezőgazdasági és élelmiszerügyi feladatokat ellátó szakigazgatási szerve jár el. Ha pedig országos jelentőségű természetvédelmi értékről van szó, akkor hatóságként az OKTH felügyelősége jogosult eljárni.

Az OKTH felügyelőségei nem megyénként vannak szervezve; egy felügyelőséghez általában három megye természetvédelmi ügyei tartoznak. A felügyelőségek a következők:

1. Budapesti Felügyelőség, Budapest (Budapest főváros és Pest megye területén illetékes).
2. Északmagyarországi Felügyelőség, Miskolc (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Heves és Nógrád megye területén illetékes).
3. Észak-alföldi Felügyelőség, Debrecen (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár és Szolnok megye).
4. Dél-alföldi Felügyelőség, Szeged (Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megye).
5. Észak-dunántúli Felügyelő-

ség, Győr (Győr-Sopron megye, Komárom megye és Vas megye). 6. Közép-dunántúli Felügyelőség, Veszprém (Fejér, Veszprém és Zala megye). 7. Dél-dunántúli Felügyelőség, Pécs, (Baranya, Somogy, Tolna megye).

A természetvédelmi munka nemcsak ezeknek a hatóságoknak a tevékenysége, vagy „magánügye”; eredményes természetvédelem nem képzelhető el csak állami intézkedésekkel, a társadalom aktív részvétele nélkül. Nagy jelentősége van annak, hogy a lakosság az állami szervekkel összefogva keresse a természetvédelmi feladatok megoldásának módját, és vállaljon szerepet azok végrehajtásában is. Különböző társadalmi szervezetek — a Hazafias Népfront, a szakszervezetek, a KISZ, a Magyar Úttörők Szövetsége, az MTESZ, a TIT stb. — szervezetszerű tevékenységük keretében bizonyos természetvédelmi feladatok megoldását is előmozdítják. A természetvédelem társadalmi bázisát jelentősen erősíti a Magyar Természetbarát Szövetség és a Magyar Madártani Egyesület.

A természetvédelemről szóló törvényerejű rendelet szerint a természetvédelmi érték megővését szolgáló szabályok megtartása minden jogi személynek, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetnek és minden állampolgárnak kötelessége. Ez a jogi szabály erkölcsi kötelesség is. Ilyen felelős tudatosság általánossá válása épp a hazai természet védelmében rendkívül fontos, hiszen minden egyes védett fa vagy madártípus mellett nem állítható egy-egy természetvédelmi ör, vagy társadalmi aktivista.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

Dr. Tamás András kandidátus

SZERKESZTETTE:

Dr. Szép György ny. igazságügyi főtanácsos